

The Hexagonal Pattern of Cyberspace Governance in the Islamic Republic of Iran

Reza Gholami

Associate Professor of Political Science, Shahed University, Tehran, Iran (Corresponding Author)
gholami.sadra@gmail.com

Ahmad Pourheidar

Master of Industrial Engineering, Amirkabir University of Technology, Tehran, Iran
ahmad.pourheidar@gmail.com

Abstract

Objective: The Purpose of this article is to propose an appropriate model with regard to “characteristics of cyberspace” and “principles and foundations of the Islamic Republic of Iran; A model that can describe the geometry of the Islamic Republic's encounter with the cyberspace.

Methods: The research method of the present article is “Grounded Theory” and the input sources of this method are all reports and documents related to cyberspace in the country and participation in several meetings related to this issue in different levels of government.

Findings: The main findings of the study include 23 cognitive propositions and approaches that are presented in two sections: “Dimensions of the phenomenon of cyberspace” and “Strategic principles of dealing with cyberspace”.

Conclusion: The final results of the research are six general proposals that are presented under the title of “hexagonal pattern” and include the following: The first side is the completion and launching of the National Information Network, the second side is the formation of the second Internet or the creation of a transnational information network, the third side is the formation of a global coalition to reduce American authority in cyberspace and create an international legal system for cyberspace; the fourth side is the creation of dominance of discourse for reasonable and revolutionary facing with cyberspace, the fifth side is launching large non-governmental companies with a transnational approach and opening the field of innovation and the sixth side is creating cyber mobilization with the approach of producing effective content.

Keywords: Cyberspace, Modernity, Islamic Revolution, Transnational Information Network, Multinational Corporations.

Semiannual Journal of Iran Futures Studies, Research Article, Vol.6, NO.1, Spring & Summer 2021, 1-26

DOI: 10.30479/jfs.2021.13693.1205

Received on 6 July, 2020 Accepted on 3 January, 2021

Copyright© 2021, Gholami & Pourheydar

Publisher: Imam Khomeini International University.

الگوی شش ضلعی حکمرانی فضای مجازی در جمهوری اسلامی ایران برای بازه زمانی پنج ساله

رضا غلامی -

استادیار علوم سیاسی دانشگاه شاهد. تهران. ایران. (نویسنده مسئول) gholami.sadra@gmail.com

احمد پورحیدر

کارشناسی ارشد مهندسی صنایع دانشگاه صنعتی امیرکبیر. تهران. ایران. ahmad.pourheidar@gmail.com

چکیده

هدف: در حال حاضر، فضای مجازی اهمیت فراوانی در معادلات حکمرانی یافته و نظم سیاسی تازه‌ای را به جهان تحمیل کرده است. در این میان، برای جمهوری اسلامی ایران به عنوان مهم‌ترین منتقد سیاست‌های ناعادلانه در جهان، فهم عمیق اقتضائات مواجهه با این پدیده و مواجهه‌های عقلانی با فضای مجازی ضروری است.

روش: این مقاله نتیجه تحقیقی است که با هدف مدل‌سازی برای چنین مواجهه‌ای صورت گرفته و بر اساس رویکردی دقیق‌تر، واقع‌بینانه‌تر و آینده‌نگرانه‌تر، به «ویژگی‌های گوناگون فضای مجازی» و نیز با در نظر گرفتن «اصول و مبانی راهبردی جمهوری اسلامی در ارتباط با فضای مجازی»، الگویی را پیشنهاد داده است که هندسه مواجهه جمهوری اسلامی با فضای مجازی را مشخص می‌کند. روش این تحقیق، داده‌بنیاد است و نهایتاً با استفاده از این روش یک الگوی شش ضلعی را ترسیم می‌کند.

یافته‌ها: که ضلع اول تکمیل و راه‌اندازی شبکه ملی اطلاعات، ضلع دوم شکل‌دهی به اینترنت دوم یا ایجاد شبکه فراملی اطلاعات، ضلع سوم شکل‌دهی یک ائتلاف جهانی برای کاهش اختیارات امریکایی‌ها در فضای مجازی و ایجاد نظام حقوق بین‌الملل برای فضای مجازی، ضلع چهارم ایجاد غلبه گفت‌وگویی برای مواجهه معقول و انقلابی با فضای مجازی، ضلع پنجم راه‌اندازی شرکت‌های عظیم غیردولتی با رویکرد فراملی و باز کردن میدان نوآوری و ضلع ششم ایجاد بسیج سایبری با رویکرد محتوایی می‌باشد.

نتیجه‌گیری: که در کل، خطوط حکمرانی ج.ا.ا. را در یک بازه زمانی پنج ساله تشکیل می‌دهد و توجه همزمان به تمام این موارد باید مدنظر حکمرانان فضای مجازی کشور باشد.

واژگان کلیدی: فضای مجازی، مدرنیته، انقلاب اسلامی، شبکه فراملی اطلاعات، شرکت‌های چندملیتی.

مقدمه

از زمان رواج فضای مجازی و شبکه‌های آنلاین در میان ملل مختلف، همواره مسأله چگونگی «حکمرانی در فضای مجازی»، ذهن بسیاری از اندیشمندان و سیاست‌گذاران این حوزه را به خود مشغول ساخته است. اندیشمندان و سیاست‌گذاران، براساس مبانی فلسفی خود و همچنین اقتضائات و محدوده حکمرانی مورد نظرشان، الگوهای مختلفی را برای حکمرانی بر فضای مجازی ارائه کرده‌اند که سعید رضا عاملی این الگوها را در قالب چهار رویکرد اساسی در حکمرانی بر فضای مجازی تبیین کرده است. (عاملی، ۱۳۹۷، ج ۱) از بطن هریک از این رویکردها، یک الگوی منحصربه فرد برای حکمرانی بر فضای مجازی متولد می‌شود. رویکردهای چهارگانه عبارتند از :

یک. رویکرد لیبرالیستی در امریکا: در رویکرد امریکایی، سه اصل اساسی «آزادی‌خواهی»، «نفع عمومی» و «الگوی بازار آزاد» در حکمرانی فضای مجازی حاکم است. بر اساس اصل «آزادی‌خواهی»، فضای مجازی باید توسط کاربران ساخته و پرداخته شود و دولت نباید نقش مداخله‌گرایانه‌ای داشته باشد؛ درواقع هرگونه تلاشی برای قانون‌گذاری در فضای مجازی باید برای تسریع یا تشدید تغییر فناورانه باشد. همچنین، براساس اصل «نفع عمومی»، اطمینان از ساختار عملکرد بازار و مهیا بودن شرایط مصرف و تولید یک اصل مهم قلمداد می‌شود. طبق این اصل، فضای مجازی به مثابه یک بازار در نظر گرفته می‌شود که کاربران در آن به عنوان مصرف‌کننده شناخته می‌شوند. بنابراین، می‌توان گفت نظام لیبرالیستی به بخش فناوری، به‌ویژه بخش فضای مجازی، رویکرد «خودتنظیمی» دارد و کاربران و مصرف‌کنندگان فضای مجازی را حائز شرایط قانون‌گذاری و جهت‌دهی به این فضا می‌داند. (شورای اروپا، ۲۰۱۴)

دو. رویکرد مشارکتی در اروپا: الگوی اداره فضای مجازی در اروپا شبیه امریکا است؛ با این تفاوت که در الگوی اروپایی، ملی‌گرایی و همچنین مشارکت توأمان شهروندان و دولت در سیاست‌گذاری فضای مجازی اهمیت بالایی دارد؛ درواقع، الگوی اروپایی اولویت‌های قانون‌گذاری متفاوتی را نسبت به الگوی بازار آزاد امریکایی در زمینه توجه به تشویق شبکه‌های ترانرژی در نظر گرفته و بر روی ارتباطات و توزیع آزاد اطلاعات تأکید دارد؛ علاوه بر این، در الگوی اروپایی، کاربران به مثابه «شهروند» قلمداد می‌شوند و نه «مصرف‌کننده». به همین جهت سیاست‌هایی از قبیل: «تضمین خدمات همگانی»، «استانداردهای بالای حمایت از حرمانگی»، «شناخت حقوق مؤلف و حقوق انسانی در مالکیت معنوی»، «تنظیم محتوا برای اطمینان از تولید و توزیع اطلاعات اساسی برای آموزش عقاید عمومی» و دیگر سیاست‌ها در الگوی حکمرانی اروپایی وجود دارد.

سه. رویکرد توسعه‌ای آسیای شرقی: رویکرد توسعه‌ای در قالب مفهوم «نظام دورگه‌ای» ایجاد شده است. نظام دورگه‌ای، نظامی است بین نظام‌های دموکراتیک و غیردموکراتیک که در آن مرزهای میان نظام استبدادی و غیراستبدادی محو می‌شود. در این رویکرد، اصالت با توسعه است و به‌طور وسیعی سیاست‌های جهانی پذیرفته می‌شوند. همچنین، بخش‌های فناوری مخابرات، بخش سراسری و رسانه‌ها تا حد زیادی در دست دولت هستند و درون ساختار کنترل دولت - صنعت قرار دارند. علاوه بر این، در این رویکرد، بیشتر از آن که بر «رقابت» تأکید شود، بر «مشارکت هدفمند در جهت صادرات» تأکید می‌شود.

چهار. رویکرد کنترلی کوبایی، چینی و روسی: رویکرد اساسی دیگر، رویکرد کنترلی کشورهای کوبا، چین و روسیه است. این رویکرد مبتنی بر «الگوی دروازه» است. به این معنا که دولت یا کارگزار دولتی به عنوان دروازه‌ای برای اینترنت به شمار می‌روند که دسترسی به اینترنت را با هدف تأمین امنیت ملی یا دیگر منافع دولتی محدود می‌کنند. اگرچه این سه رویکرد تا حدی با یکدیگر متفاوت هستند، به‌طور کلی در تأکید بالا بر نظارت و کنترل دولت، مشترک هستند.

روشن است که هرکدام از رویکردهای یاد شده، حاصل مبانی فکری اندیشمندان و شرایط ملی ویژه آن‌هاست؛ بنابراین، هیچ ملتی نباید بدون ژرف‌اندیشی توأم با واقع‌بینی از رویکردها و الگوهای حکمرانی سایر کشورها تبعیت کند، بلکه برای هر ملتی لازم است تا بر مبنای بنیان نظری منطبق با بوم همان ملت و همچنین اقتضائات ملی، در ابعاد مختلف سیاسی، اقتصادی، امنیتی و غیره، الگوی اختصاصی حکمرانی خود را در موضوع مهمی همچون فضای مجازی کشف و آن را مبنای عمل قرار دهد. به همین جهت در مقاله حاضر، پرسش اصلی این است که جمهوری اسلامی بر اساس طرز تفکر خود، مصالح و منافع عمومی، ویژگی‌های فضای مجازی و همچنین تحولات آینده در فضای مجازی، اولاً چه رویکردی باید به فضای مجازی داشته باشد و ثانیاً بر اساس این رویکرد به چه الگویی در حکمرانی نیازمند است؟ مقاله حاضر در شرایطی به دنبال پاسخ به این سؤال بوده است که تحقیقات اندکی در ایران در این زمینه صورت گرفته و این تحقیق جزو تحقیقات کم‌پیشینه تلقی می‌شود. به بیان دیگر، هرچند در عرصه تبیین رویکردهای جهانی به فضای مجازی کارهای متعددی در قالب کتاب یا مقاله انجام شده، اما در ارتباط با رویکرد مطلوب ایران و به تبع آن، حکمرانی در فضای مجازی تاکنون بجز دو کتاب «درآمدی بر حکمرانی در فضای مجازی» تألیف دکتر سید ابوالحسن فیروزآبادی و همچنین کتاب «الگوی حکمرانی دو فضایی» تألیف دکتر سید سعید عاملی کار قابل توجهی صورت نگرفته است؛ ضمن آن که رویکرد و نتایج این دو کتاب با رویکرد و نتایج حاصل در این مقاله متفاوت است. روش این مقاله برای پاسخ‌گویی به پرسش مورد اشاره، روش داده‌بنیاد بر اساس تلقی لئواشتراس و کوربین از این روش بوده است. بر اساس این تلقی، ابتدا با مراجعه به اسناد گوناگون و تجزیه و تحلیل روشمند آن‌ها، گزاره‌های مهم

استخراج شده و سپس با نظم بخشی، تفسیر و تحلیل گزاره های مزبور، نتایج کلی در قالب یک الگوی کلان استنباط شده است.

این مقاله دارای سه فصل عمده می باشد: در فصل نخست، مقاله به ویژگی های فضای مجازی؛ اعم از زیربنایی و روبنایی و همچنین آثار اجتماعی برخی از این ویژگی ها پرداخته شده است. البته در این فصل، نگاه آینده نگرانه به این ویژگی ها از اهمیت خاصی برخوردار بوده است. در فصل دوم، برای اولین بار، اصول راهبردی جمهوری اسلامی درباره فضای مجازی از بطن گفتمان انقلاب اسلامی استخراج و به صورت فشرده تبیین شده است. در فصل سوم، براساس اصول راهبردی، الگویی شش ضلعی برای مواجهه کشور با فضای مجازی ترسیم شده است. درواقع، این الگو مسیر حکمرانی جمهوری اسلامی در فضای مجازی را پیشنهاد می کند. ویژگی خاص الگوی یادشده این است که مبتنی بر گفتمان انقلاب اسلامی است و از موضع کاملاً فعال و مبتکرانه ترسیم شده است.

ابعاد پدیده فضای مجازی

در مواجهه با پدیده فضای مجازی، ابتدا درک اهمیت این پدیده ضروری است. بنابراین، سعی می شود در ادامه ضمن ارائه برخی توضیحات ضروری، درک بهتر و دقیق تری از ماهیت پدیده فضای مجازی، الگوهای توسعه فضای مجازی، بازیگران مهم و آینده محتمل فضای مجازی حاصل شود. البته طبیعی است آنچه در این فصل بیان می شود، یک قرائت عمدتاً ایرانی از فضای مجازی است که ممکن است با سایر قرائت ها کمی تفاوت داشته باشد. ضمناً گزاره هایی که در این بررسی حاصل شده است، درواقع پیش فرض های نگارندگان در ارائه مدل مد نظر برای مواجهه فعالانه جمهوری اسلامی با پدیده فضای مجازی را تشکیل داده است.

۱. تمدن آتی، متأثر از فضای مجازی

هرچند در این مقاله فضای مجازی جهان دوم تلقی نمی شود (Castronova, Wagner & STRICKLAND & ROOS, Bell, 2010)، نمی توان انکار کرد که فضای مجازی تقریباً در همه سطوح زندگی فردی و اجتماعی مردم جهان نفوذ کرده و در آینده نزدیک، نفوذ خود را در چند گام تازه تکمیل خواهد کرد. در واقع، فضای مجازی در حال ایجاد یک تمدن جدید بشری است (Davos, 2018) که به خاطر سرعت و شتاب زیاد نهادینه شده است، همه از جمله نخبگان و خواص جوامع را نیز دچار بهت و تا حدی سردرگمی کرده است (Alvin Toffler, 1970).

۲. فضای مجازی، مولود مدرنیته

روشن است که فضای مجازی از بطن مدرنیته متولد شده است (Berthon, 2000; Kubrin, 2017; Goodenow, 1997)؛ یعنی باوجود آن که در برخی اوقات از آن به عنوان تمدن جدید تعبیر شده است، منقطع یا در عرض مدرنیته نیست، بلکه در طول مدرنیته است؛ بنابراین هم جهان‌بینی حاکم بر فضای مجازی، جهان‌بینی سکولار است و هم به تبع آن، ایدئولوژی زاینده از آن یک ایدئولوژی سکولار است. با این وصف، وقتی گفته می‌شود که فضای مجازی یک پدیده مدرن است (Tucker, Haines & Wang, 2014)؛ یعنی بر پایه‌ی اصول مدرنیسم شکل گرفته است و با همین اصول توسعه پیدا می‌کند.

البته تسلط اصول مدرنیسم در فضای مجازی مطلق نیست و از همین جهت به نظر می‌رسد که شورش علیه ایدئولوژی فضای مجازی و تغییر در آن ممکن است؛ پس می‌توان گفت: «جمهوری اسلامی ایران، همچنان که با تصرف نسبی در فناوری‌های مدرن به نفع اهداف خود از آن‌ها استفاده کرده است، در فضای مجازی نیز قادر به تصرف و بهره‌برداری‌های لازم است»؛ در عین حال، نباید جانب احتیاط را در امکان اثرگذاری گفتمان و ایدئولوژی ممزوج در فضای مجازی بر گفتمان انقلاب اسلامی از دست داد.

۳. فضای مجازی، فضایی در جهان واقعی

تلقی از فضای مجازی به عنوان جهان جدیدی مماس یا در بطن جهان واقع، تلقی دقیق و منطبق با واقعیت نیست. اصولاً تعبیر مجازی کمی فریبده است و این تصور را به وجود می‌آورد که فضای مجازی بیرون از جهان واقع خلق شده و زیستی خارج از جهان واقع را شکل می‌دهد. اما درواقع، هرآنچه در فضای مجازی رخ می‌دهد - حتی آنچه از آن به محیط‌های شبیه‌سازی شده، کاملاً خیالی و متفاوت از جهان واقعی تعبیر می‌شود - نه تنها مبدأ آن جهان واقعی است، مقصد و انتهای آن نیز جهان واقعی است و اگر جهان واقعی نباشد، کالعدم است.

ممکن است، بعضی این مجاز را با «مجاز فلسفی» مقایسه کنند و بر اساس آن، فضای مجازی را امری غیرواقعی توصیف کنند؛ این در حالی است که در مجاز فلسفی، ایجاد کلی در ذهن نیز بالعرض وجود عینی دارد؛ هرچند مصداق ذاتی وجود تلقی نمی‌شود. پس هرآنچه در ذهن متولد می‌شود، وجود واقعی دارد. با این ملاحظه که نه فقط منشأ آن جهان واقع است، بلکه می‌تواند آثار بزرگی در جهان واقع داشته باشد. البته از آنجا که فضای مجازی یک محیط فیزیکی است، عینیت در آن از جهات زیادی با عینیت در ذهن انسان متفاوت است.

۴. ویژگی‌های ساختاری فضای مجازی

فضای مجازی دارای ویژگی‌ها و مؤلفه‌هایی است که اگر این مؤلفه‌ها عمیقاً درک نشود، مواجهه درست با آن را ناممکن می‌کند.

یکی از این ویژگی‌ها «شبکه‌ای بودن» فضای مجازی است. شبکه؛ یعنی یک سیستم درونی‌یوندى تا حدی شبیه مغز و سلسله اعصاب در بدن انسان که افراد و گروه‌ها را در این فضا به هم متصل می‌کند (پوری، ۱۳۹۲: ۲۳). باید توجه داشت که با همه‌گیر شدن فناوری هوش مصنوعی و بهره‌برداری تمام‌قد آن در زیرساخت‌های فضای مجازی، این شبکه شامل تجهیزات هوشمندی نیز خواهد شد که تحلیل و فهم آن را به واسطه تنوع و تعدد ربط‌ها و گروه‌ها، به مراتب از قبل پیچیده‌تر خواهد کرد.

ویژگی دیگر، «تعاملی بودن» فضای مجازی است؛ یعنی تولید محتوا در فضای مجازی مانند رسانه‌های سنتی یک‌طرفه نیست که فردی محتوایی را تولید و دیگران آن را مصرف کنند، بلکه در این فضا همه افراد، حتی کاربران معمولی نیز در مقام تولیدکننده قرار دارند و ممکن است محتوایی تولید کنند که بیشتر از محصول یک کمپانی بزرگ تولیدی دیده شود و اثرگذاری بیشتری داشته باشد. فارغ از این، ساختار فضای مجازی چنان است که امکان ثبت کوچک‌ترین تعاملات کاربران؛ از جمله مشاهده یک محتوا، پسندیدن آن و یا ارسال آن به سایرین را به عنوان یک محتوا ثبت کند و آن را به عنوان جزئی از یک محتوای اثرگذار، معنادار کند. تعداد مشاهدات، پسندها و بازارسال‌ها که معانی متعددی را در فضاهای مجازی بازنمایی می‌کنند، حاصل تجمع محتواهای کوچکی از این دست هستند.

ویژگی بعدی «فراسرزمینی بودن» فضای مجازی است. فراسرزمینی بودن؛ یعنی مرزهای جغرافیایی و محدودیت‌های اعتباری ناشی از نظم سیاسی دولت - ملت، مانع از کارکردهای «شبکه‌ای» و «تعاملی» فضای مجازی نیست. بنابراین، هرچند جغرافیا و حاکمیت ملی در فضای مجازی هنوز اثرگذار است، می‌توان در آینده نه چندان دور، شاهد شرایطی بود که حاکمیت ملی حداقلی شده و در مواردی از بین رفته باشد و جای آن را حاکمیتی متأثر از قواعد همه‌گیر شدن فضای مجازی بگیرد (Reidenberg 1996; Loader, 1997؛ حسین‌پور و قوچانی خراسانی، ۱۳۹۶: ۵۵). در این صورت، کسانی که از جهات تکنیکی یا محتوایی بر فضای مجازی تسلط دارند، جهان را در مدیریت خود قرار خواهند داد.

۵. تبعات رفتاری نهادینه شدن فضای مجازی

از آنجا که خاستگاه فضای مجازی و قواعد ممزوج در آن برآمده از بطن تمدن غرب است، نهادینه شدن آن در جوامع مختلف، موجب انتقال عمق فرهنگی تمدن غرب در این جوامع نیز می‌شود. توجه داشتن به این تبعات در مواجهه کارآمد با این فضا مؤثر خواهد بود. یکی از تبعات نهادینه شدن فضای مجازی در جوامع، «فردگرایی مضاعف» است. فردگرایی مضاعف با فردگرایی و تبعات جامعه‌شناختی و روان‌شناختی آن نسبت تنگاتنگی دارد، اما معنای آن به نحو فراتر ناظر به گسترش قلمرو فرد در فضای مجازی است. ممکن است به نظر برسد که بین «ماهیت شبکه‌ای بودن فضای مجازی» و «افزایش قلمروی

خصوصی و فردی» تناقضی وجود دارد، اما درواقع این گونه نیست؛ چرا که فرد در عین حال که در یک شبکه و محیط همگرا زیست می‌کند، می‌تواند منویات خود را مستقل از جمع و به نحو واگرا پیش ببرد. بنابراین، در فضای مجازی با افرادی روبه‌رو هستیم که هرچند به ظاهر در جمع هستند و از بعضی خواص جمع سود می‌برند، خطی مستقل و حتی در مواردی معارض با گرایشات جمع را دنبال می‌کنند تا به اهداف خصوصی خود برسند.

یکی دیگر از تبعات فضای مجازی، «صدق‌گریزی» است. یک وجه صدق‌گریزی به هویت‌های جعلی و غیرواقعی در فضای مجازی برمی‌گردد، اما صدق‌گریزی ابعاد وسیع‌تری دارد. اصولاً قابلیت‌های موجود در فضای مجازی، بستر مساعد را برای رشد ویروس دروغ و فریب مهیا می‌کند و این استعداد را تقویت می‌کند که افکار عمومی جهان از حقایق دور بماند (Brecht, 2015). (Cybercrime & Digital Threats, 2017). البته این از تبعات حتمی فضای مجازی نیست، اما گرایشی با قدرت زیاد است که توجه به آن ضروری است.

۶. پویایی زیاد و گذارهای سریع در فضای مجازی

در حال حاضر، فضای مجازی به سرعت در حال گذار است؛ یعنی عموماً به شکل خطی از یک فناوری به فناوری دیگر، که نسبت به قبلی برتری دارد، منتقل می‌شود. حتی بعضی‌ها از انتقال فضای مجازی به فناوری‌های جدیدی مانند «وب معنایی» یا «وب هوشمند»، به انقلاب در فضای مجازی تعبیر کرده‌اند (Kello, 2016; Macleod, 2013)، اما مسلماً است که منظور از انقلاب، شورش علیه بنیادهای فضای مجازی و شکل‌گیری فضای مجازی جدید نیست، بلکه منظور قدرت فزاینده برای رشد و توسعه جهشی است؛ تا حدی که نه فقط ظاهر جدیدی در فضای مجازی حاکم می‌شود، بلکه بخش مهمی از مناسبات در این فضا نیز دستخوش تغییر می‌شود و به تبع آن، زندگی فردی و جمعی انسان‌ها را متحول می‌کند.

فضای مجازی با وب ۱ (وب یک‌سویه) شروع شد، اما به وب تعاملی یا وب ۲ منتقل شد و سپس بسیار سریع وب ۳؛ یعنی وب معنایی، ظهور کرد (Getting, 2007). امروز هم شاهد پیدایش وب ۴ یا وب هوشمند هستیم که نه فقط ابزارها و اشیا را هوشمند می‌کند، بلکه داده‌ها و محیط را هم هوشمندسازی می‌کند و حتماً آینده جدید و شگفت‌آوری را برای فضای مجازی رقم خواهد زد (Almeida, 2017; Jonathan; Fowler, 2013)؛ بنابراین، فضای مجازی چه از جهت تکنیکی و چه از جهت محتوایی یک فضای پویاست و تسلط بر آن نیز به افکار پویا نیازمند است.

۷. تسلط تفکر صهیونیستی بر شرکت‌های فراملیتی

امروز مقدرات فضای مجازی در اختیار شرکت‌های بزرگ و فراملیتی است نه دولت‌های بزرگ (Goldsmith, Jack; Evolving Role of Government in Cyber security, 2018). البته این سخن به آن مفهوم نیست که دولت‌ها در فضای مجازی هیچ نقشی ندارند یا

نقش ناچیزی دارند، اما واقعیت فضای مجازی گویای این مطلب است که شرکت‌های فراملیتی تا حد زیادی جای دولت‌ها را گرفته‌اند. هرچند دولت‌هایی که بر روی این شرکت‌ها از جهات سرزمینی، امنیتی یا فکری تسلط دارند، فعلاً برنده جنگ حکمرانی بر فضای مجازی به حساب می‌آیند؛ البته با این ملاحظه که مشخص نیست، این دولت‌ها همیشه بتوانند از اهرم‌های سرزمینی، امنیتی و حتی فکری به نفع سلطه خود بر شرکت‌ها سود ببرند. با این حال، امروز قلب فضای مجازی از جهت زیرساختی و فنی در ایالات متحده است (National Cyber Strategy of the United States of America, 2018; International Strategy For Cyberspace, Prosperity, Security, and Openness in a Networked World, 2011; Strickland and Roos, 2007) و پایگاه مرکزی عمده شرکت‌های غول در این کشور است (Ponciano, 2019) و بنابراین ایالات متحده به طور طبیعی بر روی شرکت‌های بزرگ تسلط دارد.

اما از موضع اندیشه و فکر باید سنجید که امروز کدام تفکر، فضای مجازی را حتی در کشورهای اروپایی و آسیایی در قبضه دارد و شرکت‌های بزرگ و فراملیتی از جهت فکری به کدام طرز تفکر وابسته‌اند؟ با یک نگاه گذرا به آرایش این شرکت‌ها، روشن می‌شود که نوعی تفکر امریکایی - صهیونیستی بر اکثر شرکت‌های فراملیتی در فضای مجازی سایه انداخته است (Bibliotecapleyades, Jewish & Zionist, 2009). برای مثال، در سال ۲۰۱۶ میلادی، هر پنج شرکت بزرگ این حوزه (اپل، آلفابت، مایکروسافت، آمازون و فیسبوک) که نزدیک به ۵۵ درصد از اقتصاد فضای مجازی را در اختیار دارند، زیر چتر تفکر امریکایی - صهیونیستی قرار داشتند (Ronabbass, 2011). از طرف دیگر، بزرگ‌ترین اندازه بازارهای جهانی طی بیست سال گذشته در عرصه‌های مختلف فضای مجازی، از تجهیزات کامپیوتری و زیرساختی گرفته تا خدمات میزبانی و توسعه تکنولوژی ابری و اینترنت اشیا و غیره، متعلق به امریکایی‌ها و پیروان فکری آن‌ها در جهان است (ncta, Michael Powell, 2018; Associated Press, 2018).

۸. زمینه‌های تزلزل قاعده‌گذاری بلامنازع امریکا

با وجود قدرت فزاینده‌ای که امریکایی‌ها در فضای مجازی دارند، نباید قدرت آن‌ها را بلامنازع دانست. علاوه بر نقاط قوت فراوان دولت ایالات متحده امریکا در فضای مجازی، نقاط ضعفی را هم می‌توان در این زمینه برای آن‌ها برشمرد که فرصت‌هایی را برای عرض اندام رقبا یا مخالفان آن‌ها فراهم کرده است. کافی است پدیده «تک‌اینترنتی» با حکمرانی امریکایی‌ها؛ مثلاً به پدیده «دو اینترنتی» با محوریت چینی‌ها، روس‌ها و ایرانی‌ها تبدیل شود (Staedter, 2018) و موفق شوند تا فقط ۲۰ درصد از جمعیت کاربران دنیا را به سمت خود جذب کنند. در این صورت، شرایط همچنان به نفع دولت امریکا رقم نخواهد خورد.

از سوی دیگر، اصولاً ماهیت شبکه‌ای و تعاملی فضای مجازی، در عین حال که موقعیت سودآوری را برای شرکت‌های امریکایی به وجود آورده است، بستر مساعدی را نیز برای رخنه و رشد مخالفان تفکر امریکایی - صهیونیستی در فضای مجازی، حتی محیط‌های صدورصد امریکایی مهیا کرده است؛ به طوری که اگر امریکایی‌ها سیاست سانسور و حذف مخالفان خود را فراتر از حدی اجرا کنند، عملاً محیط کسب و کار خود را متزلزل و ناامن کرده‌اند. بنابراین، امریکایی‌ها چاره‌ای ندارند جز این که مخالفان خود را در فضای مجازی تحمل کنند. ضمن آنکه سیاست سانسور و حذف در فضای مجازی که در آن هویت‌ها متکثر و در موارد بسیاری مخفی است، کار ساده‌ای نیست.

موضوع دیگری نیز که نباید از نظرها دور بماند، وجود زمینه انتقال بعضی از امور سرنوشت‌ساز مربوط به فضای مجازی به مجامع بین‌المللی است. امروز امریکایی‌ها حاکم اول و آخر فضای مجازی شده‌اند، خودشان برای دیگران سهم تعیین می‌کنند و به هیچ‌کس هم پاسخ‌گو نیستند (Baral, 2016; MCMILLAN, 2019)، این در حالی است که اکثر کشورها خواهان سهم عادلانه در این فضا هستند و ترجیح می‌دهند مجامع بین‌المللی - با همه ایرادهایی که دارند - به نحوی در این عرصه نقش‌آفرینی کنند. بنابراین، یکی از اقدامات مؤثری که برای تضعیف سلطه امریکایی‌ها در فضای مجازی باید دنبال شود، واردکردن پای مجامع بین‌المللی به این میدان است.

۹. توسعه فضای مجازی در قالب کسب و کار

محور و چتری که بر فراز فضای مجازی وجود دارد، عمدتاً اقتصادی و ناظر به منطق کسب و کار است. البته هنوز حجم تجارت و گردش مالی در فضای مجازی کمتر از یک‌سوم حجم تجارت و گردش مالی در بازارهای سنتی جهان است (World Trade Organization, 2018)، اما سرعت رشد اقتصاد فضای مجازی بسیار بالاست و چه‌بسا طی ده سال آینده، گردش مالی در فضای مجازی به اندازه حجم گردش مالی در بازارهای سنتی افزایش یابد یا حتی از آن نیز عبور کند (دهنوی ۱۳۹۰؛ Krapels؛ World Trade Organization, 2018; Huttner, 2008 Botterman; Cave; Oranje-Nassau, 2009).

از سوی دیگر، بخش مهمی از محصول عملیات، تحلیل اطلاعات کاربران در فضای مجازی که ماحصل عملیات جهانی شدن گرایش‌ها و میل‌ها از طریق فضای مجازی است (Manyika, Roxburgh, 2011)، در خدمت اقتصاد قرار دارد و شرایط بی‌نظیری را برای رشد غول‌های اقتصادی دنیا ایجاد کرده است.

نکته‌ای که نباید از نظر دور بماند این است که در فضای مجازی، موضوعات فرهنگی و سیاسی نیز به صورت مستقیم یا غیرمستقیم در خدمت اقتصاد است (Baron, 1994, p 1111 - Miller, p 1173, 1997 1146)؛ و فرمول‌های کسب و کار بر عمده سرویس‌های بزرگ در

فضای مجازی احاطه دارد. بنابراین، می‌توان گفت که نه تنها انگیزه اصلی حکمرانان فضای مجازی اقتصادی است، حتی برآیند کارهایی که به ظاهر غیراقتصادی است نیز اقتصادی است؛ به نحوی که فعالیت در فضای مجازی خارج از ریل اقتصادی به سختی با موفقیت همراه خواهد شد.

۱۰. بازیگری فعال، لازمه قانون گذاری

هنگامی که محور فعالیت در فضای مجازی عمدتاً اقتصادی باشد، روشن است که بازیگران اصلی فضای مجازی نه فقط از آن جهت که فضای مجازی ماهیت شبکه‌ای و فرامرزی دارد، بلکه از آن جهت که فرمول‌های کسب و کار در دنیا بر اساس بازار آزاد طراحی شده است، شرکت‌های بزرگ غیردولتی هستند؛ یعنی دولت‌ها اگر مجال بازیگری هم داشتند، میدان را به نفع شرکت‌های غیردولتی باز می‌کردند. این درحالی است که اصولاً دولت‌ها در فضای مجازی، مجالی برای عرض اندام ندارند. با این ملاحظه، اقتصاد شرکت‌های دانش‌بنیان اقتصادی است که با انعطاف‌پذیری بالا در فضای مجازی بازیگری می‌کند و از آنجا که «بازیگری» در فضای مجازی زمینه قانون‌گذاری و قاعده‌گذاری را فراهم می‌کند، روشن است که هر قدر این شرکت‌ها دامنه خدمات و خدمت‌گیرندگان وسیع‌تری داشته باشند، سهم بیشتری از قانون‌گذاری و قاعده‌گذاری در فضای مجازی را به خود اختصاص خواهند داد. اگر به تصمیمات «شرکت گوگل» طی دهه اخیر توجه کنیم، روشن می‌شود که این شرکت همواره با شناسایی و خرید ده‌ها شرکت پرطرفیت فعال در فضای مجازی، به دنبال گسترش قلمرو خود در همه عرصه‌ها و حکمرانی حداکثری بر فضای مجازی بوده است (N.D. Internet Marketing . Investopedia, 2015; Internet World Stats, 2019; Desjardins, 2018; Routley, 2019).

۱۱. فضای مجازی، فرصت صدور انقلاب

روشن است که شکل‌گیری فضای مجازی برای انقلاب اسلامی، که انگیزه تمدن‌سازی و جهانی‌شدن دارد، فرصتی طلایی است؛ به بیان دیگر، شکسته شدن مرزهای فیزیکی و کم‌رنگ شدن نظم دولت-ملت بیش از آن که برای انقلاب اسلامی تهدید باشد، فرصت است و روح تازه‌ای را به حرکت جهانی انقلاب اسلامی می‌بخشد. با این حال، همان‌طور که اشاره شد، سلطه فزاینده امریکایی‌ها در این عرصه غیر قابل انکار است و اگر فکری برای مهار قدرت امریکایی‌ها و تقویت بنیه جمهوری اسلامی در فضای مجازی نشود، نه تنها از فرصت‌های طلایی فضای مجازی نمی‌توان استفاده کرد، موجودیت انقلاب اسلامی نیز به خطر خواهد افتاد.

در این شرایط، اول از همه باید طرز تفکر واداده که قائل به لزوم هضم در فضای مجازی فعلی با هدف بقاست، به انزو کشیده شود، آن طرز تفکری باید در متن جمهوری اسلامی باشد

که نه فقط هضم شدن در فضای مجازی را قبول نداشته باشد، بلکه با ادراک مزیت‌های جمهوری اسلامی و در نقطه مقابل، نقاط ضعف امریکایی‌ها در فضای مجازی، امکان رقابت با امریکایی‌ها در این میدان را با کمک جهان اسلام و همچنین کشورهای مشترک‌المنافع امکان‌پذیر بداند. ممکن است کسی بگوید، اندازه سرمایه‌گذاری ما در مقایسه با امریکایی‌ها در فضای مجازی در خوش‌بینانه‌ترین وجه، یک به هزار هم نیست، در این شرایط چگونه می‌توان انتظار داشت که جمهوری اسلامی ایران خود را در موقعیت رقابت با امریکایی‌ها در نظر بگیرد؟ در پاسخ می‌توان گفت که نوع رقابت جمهوری اسلامی ایران با امریکایی‌ها نباید رقابت کلاسیک باشد. بلکه آن رقابتی با امریکایی‌ها موفقیت‌آمیز خواهد بود که نامتقارن و ناظر به نقاط ضعف امریکایی‌ها در فضای مجازی طراحی شود. ضمن آن که جمهوری اسلامی ایران در این میدان تنها نیست و می‌تواند شرکای قدرتمندی را برای خود پیدا کند که هرچند ممکن است در محتوا با انقلاب اسلامی همسو نباشند، در انهدام سلطه فناوری و اقتصادی امریکایی‌ها در فضای مجازی با ایران به صورت مقطعی یا دائم در یک خط قرار دارند.

۱۲. فضای مجازی، مهم‌ترین ابزار جنگ نظام سلطه

نباید از نظر دور داشت که امروز فضای مجازی به مهم‌ترین ابزار جنگ فرهنگی و حتی سیاسی، اقتصادی و امنیتی امریکایی‌ها علیه جمهوری اسلامی ایران تبدیل شده است (Alimardani, 2019; Newlee and Jones, 2019)؛ درواقع، وقتی از فضای مجازی صحبت می‌کنیم، با شرایط معمولی روبه‌رو نیستیم؛ به طوری که جمهوری اسلامی ایران از این جهت با کمتر کشوری قابل مقایسه است. حتی مسأله چین و روسیه با امریکایی‌ها و عمق درگیری آن‌ها در فضای مجازی با مسأله و عمق درگیری جمهوری اسلامی با امریکایی‌ها در فضای مجازی یک جنس و یک اندازه نیست.

در این شرایط، طبیعی است که جمهوری اسلامی ایران نه تنها باید قدرت دفاعی خود را در درجه اول در محیط سرزمینی‌اش، برای مقابله با هجمه امریکایی‌ها افزایش دهد، باید توان خود را برای بازدارندگی به صورت دائمی ارتقا بخشد. البته موقعیت جمهوری اسلامی ایران در فضای مجازی صرفاً به جغرافیای سیاسی ایران محدود نیست و پیروان جمهوری اسلامی ایران در مناطق دیگر را نیز شامل می‌شود، اما هم‌اکنون نقطه کانونی هجمه‌ها ایران است.

استراتژی اصلی امریکا در هجمه به فضای مجازی ایران، حداقل طی پنج سال گذشته، جذب ایرانیان در شبکه‌های اجتماعی تحت سیطره دولت امریکا و انجام عملیات روانی بر روی آن‌ها برای جداسدشان از نظام اسلامی بوده است (Rao, 2019; Beauchamp, 2017). این استراتژی به مراتب از استراتژی مختل کردن تأسیسات کشور از طریق حملات سایبری برای امریکایی‌ها مهم‌تر است. هرچند در این زمینه هم کارهای مفصلی علیه جمهوری اسلامی ایران انجام شده که بخش مهمی از آن‌ها خنثی شده است. حتی ممکن است فکر تحریم

اینترنت برای ایرانی‌ها از ذهن امریکایی‌ها عبور کرده باشد، اما تا هنگامی که فضای مجازی مسیر ضربه زدن به جمهوری اسلامی را برای آن‌ها هموار می‌کند، آن‌ها تحریم ایران در این زمینه را از حد یک تحریم تبلیغاتی جلوتر نمی‌برند. همچنان که سال‌هاست تنها بعضی از سرویس‌های کم‌اهمیت گوگل برای ایرانیان غیرفعال شده است (ZamaniNezhad, 2015).

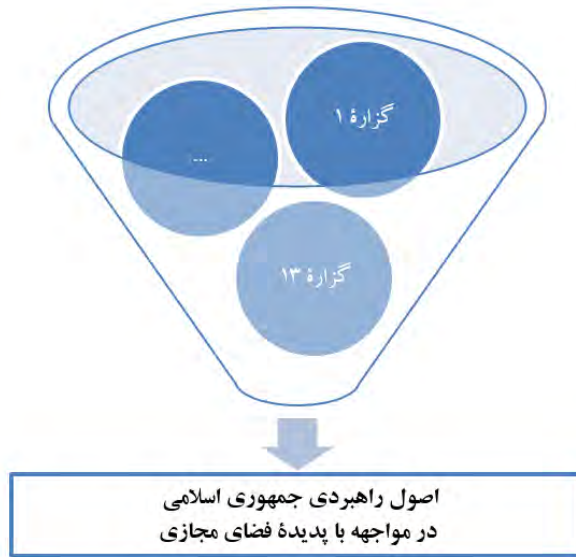
۱۳. محتوای ایدئولوژیک، مزیت جمهوری اسلامی

جمهوری اسلامی ایران چاره‌ای جز سرمایه‌گذاری‌های بزرگ و تقلا برای رشد زیرساختی و همچنین رشد فناورانه در عرصه فضای مجازی ندارد، اما روشن است که به دلیل فاصله‌ای که در این زمینه با امریکایی‌ها وجود دارد و سرعت برق‌آسایی که رشد فناوری‌ها در فضای مجازی دارند، لااقل از مسیرهای عادی نخواهیم توانست به سرعت به مرز فناوری‌های حاضر در فضای مجازی برسیم. به همین دلیل، جمهوری اسلامی باید در کنار «پیدا کردن میان‌برهایی برای رشد جهشی فناوری»، به دنبال «مزیت ویژه‌ای برای خود باشد که دیگران به‌ویژه امریکایی‌ها از آن برخوردار نباشند و جمهوری اسلامی ایران از طریق آن بتواند خیلی زود شرایط را چه در داخل کشور و چه در سطح جهانی به نفع خود تغییر دهد.

به نظر می‌رسد «محتوای ایدئولوژیک جمهوری اسلامی»، همان مزیتی است که باید به صورت قوی و هنرمندانه از آن در جهت تغییر شرایط استفاده کرد. محتوای ایدئولوژیک جمهوری اسلامی ایران همان نیرویی است که امریکایی‌ها در برابر آن از خود نابرداری نشان می‌دهند و حاضرند هزینه‌های هنگفت، سانسور و حذف آن در فضای مجازی را پرداخت کنند. درواقع، جمهوری اسلامی باید علاوه بر حضور فعال و اثرگذار در فضای مجازی تحت سیطره امریکایی‌ها و تولید محتوای ایدئولوژیک خود در این فضا، وارد فاز ایجاد مناطق جدید و جذب‌کننده‌ای در فضای مجازی شود تا خارج از آن نیز بتواند به تولید و انتشار محتوای ایدئولوژیک خود برای مخاطب جهانی بپردازد. باید توجه داشت که منظور از این مناطق صرفاً مناطقی با کارکرد فرهنگی یا سیاسی نیست، بلکه می‌توان این مناطق را کاملاً اقتصادی تعریف کرد و تولید و انتشار محتوای ایدئولوژیک را به شکل غیرمستقیم پی گرفت.

اصول راهبردی مواجهه با فضای مجازی

بر پایه گزاره‌های ناظر به «پدیده فضای مجازی»، لازم است اصول راهبردی جمهوری اسلامی در مواجهه با این پدیده مشخص شود. این اصول راهبردی درواقع به نوعی حاصل عصاره‌گیری از گزاره‌های مطرح شده در فصل قبل می‌باشد که در چهارچوب استنباطات حاصل شده از تفکر کلان جمهوری اسلامی در این عرصه، شکل نهایی خود را پیدا کرده است. ضمناً این اصول با سیاست‌های کلی نظام در ارتباط با فضای مجازی مغایرتی ندارد، اما می‌تواند زمینه تکمیل و تقویت سیاست‌های کلی ج.ا.ا. در این عرصه را فراهم کند.

شکل ۱. مدل مفهومی استخراج اصول راهبردی از ویژگی‌های فضای مجازی

بنابراین، با وجود آنکه معانی آن‌ها را یادآور می‌شود، نکات جدیدی را نیز به آن‌ها اضافه می‌کند که ناظر به تفکر کلان جمهوری اسلامی در مواجهه با پدیده‌های نوظهور؛ از جمله فضای مجازی است.

۱. تمرکز بر فرصت‌های فضای مجازی

فضای مجازی هم فرصت و هم تهدید است و میزان فرصت و تهدید و غلبه هریک بر دیگری به بنیه جمهوری اسلامی از جهات تکنیکی و محتوایی وابسته است. اگر جمهوری اسلامی ایران بنیه قوی و محکمی داشته باشد، فرصت‌ها بر تهدیدها غلبه می‌کند؛ در غیر این صورت، تهدیدها بر فرصت‌ها غلبه پیدا می‌کند.

۲. صیانت از مرزهای ملی و دینی

با آنکه در نگاه تمدنی، کم‌رنگ شدن نظم سیاسی دولت - ملت در درازمدت فرصتی برای جمهوری اسلامی تلقی می‌شود، در حال حاضر برای جمهوری اسلامی حفظ مرزهای سرزمینی و به طریق اولی، پاسداری از مرزهای عقیدتی خود اهمیت بسیاری دارد. بنابراین، طبیعی است که در این مقطع نباید از هیچ کوششی برای تقویت حاکمیت خود در چهارچوب نظم سیاسی دولت - ملت و تأمین منافع ملی در این عرصه دریغ شود. «ایجاد شبکه ملی اطلاعات و خوداتکایی در این مسیر»، به علاوه «ایجاد پدافند غیرعامل» و حتی «خلق قدرت بازدارندگی در جهت خنثی‌سازی هجمه‌های خصومت‌ورزانه جریان امریکایی - صهیونیستی» ضرورتی اجتناب‌ناپذیر است.

۳. حمایت از حقوق و آزادی‌های مشروع مردم

برای جمهوری اسلامی نباید هیچ چیزی مهم‌تر از دفاع و پشتیبانی از حقوق و آزادی‌های مشروع مردم در استفاده از ظرفیت‌های فضای مجازی تلقی شود. بنابراین، لازم است که از دو جهت بر روی ظرفیت‌های فضای مجازی در این زمینه، طراحی و کار انجام شود: اولاً؛ بهره‌گیری از ظرفیت فضای مجازی برای تحقق مردم‌سالاری و عدالت همه‌جانبه در کشور؛ ثانیاً ایجاد زمینه‌ها و ساز و کارهای مورد نیاز برای ایجاد فرصت برابر در بهره‌گیری از فرصت‌های سودآور فضای مجازی برای تمام مردم. بدیهی است که تلاش برای سالم‌سازی فضای مجازی از آلودگی‌های اخلاقی، عقیدتی و سیاسی نیز یک اصل مهم ضمیمه شده به این اصل، برای جمهوری اسلامی محسوب می‌شود.

۴. مواجهه فراملی با فضای مجازی

جمهوری اسلامی نباید به سمت جزیره‌گرایی و خود منزوی‌سازی در فضای مجازی حرکت کند و کشور و انقلاب اسلامی را از فرصت‌های بی‌شمار فضای مجازی محروم کند. بنابراین لازم است در کنار صیانت از مرزهای ملی و دینی، حضور جمهوری اسلامی در فضای مجازی جهانی با هدف «ارتباط و تعامل سازنده با ملت‌ها»، «پالایش فضای مجازی از آلودگی‌ها»، «شکستن هیمنه جریان امریکایی - صهیونیستی» و همچنین، «ایجاد کسب و کارهای بین‌المللی» به رویکرد غالب کشور در فضای مجازی مبدل شود.

۵. سلطه‌گریزی و عدالت‌طلبی در فضای مجازی

سلطه جریان امریکایی - صهیونیستی در فضای مجازی، فراتر از به خطر انداختن منافع ملی، مانع ادامه حیات و پیشروی خط متعالی انقلاب اسلامی در سطح داخلی و جهانی می‌شود. البته امروز برخی کشورهای اروپایی همچون فرانسه و آلمان نیز نسبت به لزوم مقابله با سلطه امریکایی‌ها در فضای مجازی باور پیدا کرده‌اند و با اهداف متفاوتی آن را دنبال می‌کنند. اما مسلم است که از بین رفتن این سلطه برای جمهوری اسلامی، چه از جهت سیاسی و اقتصادی و چه از جهت فکری و فرهنگی، امری حیاتی است. با این ملاحظه، از یک طرف «تلاش همه‌جانبه برای کاهش دایره اختیارات نامشروع امریکایی‌ها در فضای مجازی» و از طرف دیگر، «پیگیری برای تحقق سیاست دو اینترنتی در جهان» اهمیت بسیاری برای جمهوری اسلامی دارد.

۶. تبدیل شدن به بازیگری بزرگ در فضای مجازی

چنانچه در بخش پیش‌فرض‌های ناظر به فضای مجازی اشاره شد، امروز قانون‌گذاران اصلی در فضای مجازی شرکت‌های عظیمی هستند که نه تنها از نظر اقتصادی و فناورانه پرچمدار هستند و بسیاری از امورات روزمره زندگی نخبگان و عموم مردم جهان را به خود

وابسته کرده‌اند، عملاً قلمروهایی را برای حکمرانی خود ایجاد کرده‌اند و بر اساس آنچه صلاح کاربران این قلمروها می‌دانند، قوانینی را برای کنترل این جوامع مجازی تنظیم می‌کنند. بنابراین، برای بسط دایره حکمرانی جمهوری اسلامی لازم است که ابزارهای جدید حکمرانی - که همین شرکت‌های عظیم ارائه‌کننده سرویس‌های مختلف مرتبط با فضای مجازی هستند - دریافته شود و سرمایه‌گذاری‌های لازم برای ایجاد شرکت‌های ایرانی با مأموریت و نقش‌آفرینی فراملیتی فراهم شود تا جمهوری اسلامی به واسطه آن‌ها به قانون‌گذاری اصلی در فضای جهانی تبدیل شود.

۷. مردم‌گرایی در فضای مجازی

در نظام مردم‌سالاری دینی، نه تنها «تأمین منافع و مصالح حقیقی مردم» یک حق محسوب می‌شود، بلکه مردم نقش تماشاگر یا نقش تصنعی در امور کشور ندارند و باید زمینه برای مشارکت واقعی و مؤثر آن‌ها فراهم شود. بنابراین، ارتقای دانش و بینش مردم در قبال فضای مجازی و سپس حضور و نقش‌آفرینی پررنگ آنان در این فضا ضروری است. با این تفاوت که مردم در فضای مجازی نقش ذاتی دارند؛ یعنی فضای مجازی بدون مردم بی‌معنا است. در عین حال، به نظر می‌رسد در ارتباط با فضای مجازی، خط جمهوری اسلامی برخلاف خط جریان امریکایی - صهیونیستی، خط غافل‌سازی مردم و تبدیل آنان به بازار پرسود مصرف نیست، بلکه درواقع ایجاد زمینه برای مشارکت فعالانه آن‌ها در بهره‌برداری مفید و نقش‌آفرینی مؤثر در این فضا است. به نظر می‌رسد که استفاده آگاهانه مردم در فضای مجازی می‌تواند قدرت کشور را در معادلات مربوط به فضای مجازی به نحو فزاینده‌ای ارتقا دهد.

۸. اخلاق‌گرایی در فضای مجازی

فضای مجازی مسموم و فاسد نه تنها برای مردم ایران، بلکه برای تمام مردم دنیا مخرب است و در درازمدت تهدیدهای این فضا را بر فرصت‌های آن مسلط خواهد کرد. از طرف دیگر، انسان در فضای مجازی باید از هرگونه «تحقیر» و از همه بدتر، «مسخ» در امان بماند و از کرامت او کاملاً صیانت شود. بنابراین، ترویج اخلاق و کرامت انسانی و از آن بالاتر، گنجاندن اخلاق و کرامت انسانی در معادلات ریز و درشت فضای مجازی، درست مانند خونی که در رگ‌های انسان در حرکت است، اصلی راهبردی مهم محسوب می‌شود.

۹. توجه به محوریت پیام در فضای مجازی

هرچند تأمین زیرساخت‌های فنی لازم و همچنین نوآوری‌های فناوری در فضای مجازی و به‌طور کلی، تقویت بنیه کشور در این زمینه اصلی مهم و راهبردی محسوب می‌شود، نباید فراموش کرد که همه این‌ها برای جاری شدن آشکار و پنهان پیام‌های مد نظر انسان‌ها در فضای مجازی است.

با این ملاحظه، جمهوری اسلامی باید نوع نگاه خود را به «محتوا» و «پیام» در فضای مجازی ارتقا دهد و به هنری دست پیدا کند که حتی بتواند در بطن و زیر پوست داده‌های اقتصادی نیز پیام‌های ایدئولوژیک را - که مهم‌ترین آن سبک زندگی اسلامی است - به سایر جوامع انتقال دهد.

۱۰. تعامل و همکاری با کشورها و ملت‌های همسو

جمهوری اسلامی به تنهایی نمی‌تواند بسیاری از اهداف خود را در فضای مجازی محقق کند؛ ضمن آن که نباید خود را در جهان، تنها فرض کند و یا دایره ارتباط و تعامل خود را به همفکران عقیدتی‌مان محدود کند. امروزه کشورها و ملت‌های معترض به جریان امریکایی - صهیونیستی در فضای مجازی در حال افزایش‌اند (Simon, 2019; Bass, 2007) و این موضوع چه برای ایجاد سرمایه راه‌اندازی شرکت‌های عظیم فراملی و چه برای شکل‌گیری ائتلافی در جهت تأمین عدالت در فضای مجازی می‌تواند بسیار کارساز تلقی شود.

ایده جامع حکمرانی و پیش‌نیاز تحقق آن

براساس آنچه به عنوان اصول راهبردی جمهوری اسلامی بیان شد، در این بخش الگوی شش ضلعی حکمرانی جمهوری اسلامی ایران در فضای مجازی - که یک الگوی پیشنهادی است - معرفی می‌شود. ضمناً با توجه به تحولات سریع در فضای مجازی، و همچنین ظرفیت‌های جمهوری اسلامی در این عرصه، این الگو برای یک بازه زمانی حداکثر پنج ساله طراحی شده است.

در سال‌های اخیر و با وجود تأسیس شورای عالی فضای مجازی و زحمات زیادی که فعالان این میدان برای تغییر موقعیت جمهوری اسلامی در مواجهه با فضای مجازی کشیده‌اند، جمهوری اسلامی هیچ‌گاه «ایده جامعی» برای حکمرانی در این فضا نداشته است. البته ایده جامع از یک طرف از بطن ادارکی عمیق و همه‌جانبه از فضای مجازی و تحولات جهانی در این عرصه زاییده می‌شود و از طرف دیگر، زمانی متولد می‌شود که رویکرد انفعالی به فضای مجازی به رویکرد فعال و مبتکرانه تبدیل شده باشد. بنابراین، شاید این انتظار که جمهوری اسلامی در سال‌های قبل به ایده‌ای جامع درباره حکمرانی رسیده باشد، انتظار بجایی به شمار نیاید.

علاوه بر این، روشن است که تحقق ایده‌ای جامع نه تنها نیازمند عزم و اراده محکم، بلکه محتاج یک هدایت، هماهنگی، مانع‌برداری و هم‌افزایی جدی در این عرصه است که وظیفه شورای عالی فضای مجازی محسوب می‌شود. بنابراین، یکی از پیش‌نیازهای اصلی برای دستیابی به حکمرانی قوی و پیش‌تازانه در فضای مجازی، «اصلاح و تقویت شورای عالی فضای مجازی» و نجات آن از دو آفت مهم «سطحی‌نگری» و «جناح‌زدگی» است. به بیان

دیگر، تحقق ایده جامع جمهوری اسلامی برای حکمرانی در فضای مجازی به فهم عمیق احتیاج دارد و این فهم نباید قربانی تمایلات جناحی دولت‌ها شود و هر دولتی نیز که امور اجرایی را در دست بگیرد، باید در مسیر تحقق این ایده جامع گام بردارد تا بتوان نتایج آن را دید و چشید.

بنابراین، با فرض دور ماندن شورای اجتماعی از این دو آفت، در ادامه به ارائه شش اقدام راهبردی که در واقع اضلاع الگوی مواجهه جمهوری اسلامی با فضای مجازی را تبیین می‌کنند، پرداخته می‌شود.

۱. تکمیل و راه‌اندازی شبکه ملی اطلاعات

براساس طراحی کلان شورای عالی فضای مجازی، شبکه ملی اطلاعات از سه لایه «زیرساخت»، «خدمات» و «محتوا» تشکیل شده است. تاکنون با سرمایه گذاری وزارت ارتباطات و فناوری اطلاعات، بخش مهمی از لایه اول؛ یعنی لایه زیرساخت، شکل گرفته است. با وجود این، باید کاری کرد تا بر اساس نقشه مهندسی دقیق‌تری، این لایه با همه لوازم آن قابل بهره‌برداری شود. لایه زیرساخت، به‌تنهایی می‌تواند علاوه بر تأمین سطح خوبی از امنیت؛ اعم از امنیت ملی و امنیت تک‌تک کاربران چه در حوزه فنی، چه در حوزه اقتصادی و چه در حوزه فرهنگی - سیاسی، فرصت برخورداری از سرعت بالا و قیمت مناسب را نیز برای کاربران فراهم کند؛ ضمن آن که شبکه ملی اطلاعات می‌تواند از طریق دروازه‌های هوشمند خود با فضای مجازی جهانی ارتباط برقرار کند و اتفاقاً فرصت‌های بیشتر و مقرون به صرفه‌تری را برای ارتباطات جهانی فراهم کند.

با این حال، سرمایه‌گذاری همه‌جانبه و شروع عملیات شکل‌گیری لایه دوم و سوم باید در دستور کار شورای عالی فضای مجازی قرار گیرد تا هم‌زمان با تکمیل لایه اول، بخش مهمی از شکل‌گیری این دو لایه نیز انجام شود. به نظر می‌رسد که شبکه ملی اطلاعات از مرزهای ملی و دینی در فضای مجازی صیانت می‌کند. ضمن اینکه به سالم‌سازی فضای مجازی و آسوده‌خاطر سازی خانواده‌ها و همچنین رونق کسب و کار در این عرصه نیز کمک شایانی خواهد کرد.

۲. ایجاد اینترنت دوم یا شبکه فراملی اطلاعات

همان‌طور که قبلاً اشاره شد، برای مهار قدرت جریان امریکایی - صهیونیستی، جهان باید به سمت شکل‌گیری اینترنت دوم سوق پیدا کند. امروزه «چینی‌ها»، «روس‌ها» و بسیاری از کشورهای دیگر انگیزه لازم برای ورود به این میدان را دارند و جمهوری اسلامی می‌تواند با حفظ شبکه ملی اطلاعات، پروژه مشترکی را با هدف «ایجاد اینترنت دوم» یا «شبکه فراملی اطلاعات» در تعامل با این کشورها، بر مبنای منافع مشترک، تعریف کند. به نظر می‌رسد شروع چنین حرکتی، فارغ از منافع امنیتی که برای جمهوری اسلامی در پی خواهد داشت، موجب

الگوی شش ضلعی حکمرانی فضای مجازی در جمهوری اسلامی ایران برای بازه زمانی پنج ساله/ ۱۹

ایجاد شکاف بین امریکا و این کشورها شود و هژمونی امریکا در فضای مجازی خدشه دار شود.

۳. ایجاد ائتلاف جهانی برای ایجاد نظام حقوق بین الملل برای فضای مجازی

فضای مجازی در شرایط فعلی به شیوه کدخدگری اداره می شود و کدخدا خود را به هیچ کس پاسخگو نمی داند. نباید از نظر دور داشت که تاکنون تلاش های زیادی برای کشاندن مسائل فضای مجازی به سازمان ملل و مجامع وابسته به آن از سوی کشورهای مختلف صورت گرفته است، اما با مخالفت و کارشکنی امریکایی ها روبه رو شده است (Purkayastha, 2014). بنابراین، جمهوری اسلامی می تواند با تأسیس معاونت فضای مجازی در وزارت امور خارجه و تربیت دیپلمات های زبده و شجاع، به سمت ایجاد یا تقویت ائتلاف هایی که خواهان کاهش اختیارات بی حد و مرز امریکایی ها در فضای مجازی هستند، حرکت کند و البته در این زمینه نباید از تأثیر دیپلماسی عمومی نیز غافل شد.

۴. ایجاد غلبه گفتمانی برای مواجهه معقول و انقلابی با فضای مجازی

هرگونه موفقیت در تحقق الگوی حکمرانی، مستلزم ایجاد فضای ذهنی مناسب به مفهوم باز شدن یک چتر گفتمانی بسیار قوی بر روی این الگو است. این چتر، گفتمانی است که بازیگران داخلی و حتی بین المللی همسو با جمهوری اسلامی و فراتر از آن، مردم را به صورت خودجوش با سیاست های جمهوری اسلامی همراه خواهد کرد و به راحتی موانع را از سر راه برخواهد داشت. جمهوری اسلامی امروز فاقد این چتر گفتمانی است و حتی اجازه داده است گفتمان هایی که با سیاست های همسو نیستند در جامعه رشد کنند. البته نباید از نظر دور داشت که گفتمان ها عمدتاً در یک فرایند طبیعی متولد می شوند، اما تقویت یک گفتمان و تبدیل آن به چتر گفتمانی می تواند مولود هم افزایی توأمان فرایندها و پروژه ها باشد. بر این اساس، یکی از مهم ترین عوامل در ایجاد چتر گفتمانی، وفاق نظری میان مسئولان ارشد کشور است.

۵. راه اندازی شرکت های عظیم غیردولتی با رویکرد فراملی و بازکردن میدان نوآوری

این ضلع، مهم ترین ضلع الگوی حکمرانی فضای مجازی است. چنانچه قبلاً نیز اشاره شد، لازمه بازیگری در عرصه فضای مجازی و قرار گرفتن در مقام قانون گذاری، ایجاد بسترهای مساعد برای شکل گیری شرکت های بزرگ دانش بنیان در این حوزه است؛ یعنی جمهوری اسلامی باید با ایجاد صندوق های مالی قدرتمند و ارائه تسهیلات مناسب، زمینه شکل گیری شرکت های دانش بنیان حول طرح های خلاقانه مرتبط با فضای مجازی را فراهم کند. هرچند در ابتدا این شرکت ها در محیط های کوچک و محلی شکوفا می شوند، باید از قابلیت کار

فرامحلی برخوردار باشند. البته از آنجا که کشور ایران در معرض یک نفوذ سازمان‌دهی‌شده از بیرون است، جا دارد بسترسازی برای شکل‌گیری این شرکت‌ها کاملاً محتاطانه باشد. در حال حاضر، الگوی «GoNGO» که به مجموعه‌های مردم‌نهاد مرتبط با دولت اشاره دارد، در بعضی کشورها تجربه می‌شود (Naím, 2009; Baer, 2016) و این تجربه یا تجاری از این دست، در ایران نیز قابل استفاده است. حتی می‌توان به الگویی دست یافت که امکان جذب سرمایه‌گذار خارجی به شیوه امن را نیز فراهم کند. هنگامی که شرکت‌های کوچک تدریجاً به فعلیت رسیدند، ادغام این شرکت‌ها با یکدیگر با هدف ایجاد شرکت‌های بزرگ‌تر و تواناتر، گام بعدی است که باید برداشته شود.

۶. ایجاد بسیج سایبری با رویکرد محتوایی

بسیج سایبری با ارتش سایبری متفاوت است. بسیج سایبری، به معنای آموزش و به میدان‌آوری میلیونی مردم در جهت دفاع محتوایی از مرزهای ملی و دینی است. درواقع، جمهوری اسلامی نباید نسبت به حمایت از ارزش‌های اسلامی و انقلابی در فضای مجازی و خنثی‌سازی هجمه‌هایی که به این ارزش‌ها می‌شود، سستی به خرج دهد. این در حالی است که در سال‌های اخیر، یکی از نقاط تمرکز دشمنان ایران، عملیات روانی علیه افکار عمومی بوده است. در عین حال، وقتی صحبت از بسیج سایبری می‌شود، باید در نظر داشت که این بسیج، اختصاصی به مردم ایران ندارد و می‌تواند همفکران جمهوری اسلامی را نیز در اقصی نقاط جهان که مهم‌ترین دغدغه آن‌ها ارزش‌های الهی است، در درون خود جای دهد.

• لزوم شکستن هژمونی امریکا (ضلع اول)	لایه گفت‌وگو
• ایجاد نظام حقوق بین‌الملل (ضلع دوم)	لایه حکمرانی
• ایجاد شبکه ملی اطلاعات (ضلع سوم) • ایجاد اینترنت فراملی (ضلع چهارم)	لایه زیرساخت
• ایجاد شرکت‌های عظیم فراملیتی (ضلع پنجم)	لایه سرویس
• ایجاد بسیج سایبری (ضلع ششم)	لایه محتوا

شکل ۲: الگوی شش ضلعی مواجهه جمهوری اسلامی با فضای مجازی

نتیجه گیری

نمی توان تردید کرد که در حال حاضر فضای مجازی در تار و پود زندگی انسان ها نفوذ کرده و ضمن تحولی عمیق در مختصات زندگی آن ها، زیربنای تمدنی جدید را خلق کرده است. در چنین شرایطی، کشورها تلاش می کنند پس از فهم عمیق تر مختصات فضای مجازی، با اتخاذ یک رویکرد مناسب، الگوی حکمرانی خود در قبال فضای مجازی ترسیم کنند. شکل گیری الگوی حکمرانی، ضمن فراهم ساختن زمینه بهره برداری به موقع و مؤثر از فرصت های ذی قیمت فضای مجازی، تهدیدات بزرگ آن را نیز دفع خواهد کرد. در این شرایط، پاسخ به این پرسش که «چه الگویی می تواند از سوی جمهوری اسلامی در مواجهه با فضای مجازی ترسیم شود؟» بسیار مهم و تعیین کننده تلقی می شود. یکی از وجوه اصلی اهمیت این سؤال به موقعیت متفاوت جمهوری اسلامی در جهان و رویکرد انتقادی آن به غرب برمی گردد. گام نخست این مقاله برای پاسخ به پرسش مزبور، فهم عمیق تر فضای مجازی، ابعاد و مختصات آن بر اساس یک قرائت ایرانی بود که تاکنون کمتر مورد عنایت پژوهشگران این عرصه قرار داشته است. گام دیگری که این مقاله برای رسیدن به الگوی مورد اشاره برداشته است، شفاف سازی مواضع اصولی و راهبردی جمهوری اسلامی در برابر فضای مجازی است که به دلیل فقدان این شفافیت در تحقیقات مشابه، یکی از مزیت های اصلی این مقاله محسوب می شود. در این مواضع اصولی، در عین حال که جمهوری اسلامی تلاش می کند با صیانت از ارزش های اسلامی و انقلابی از هضم شدن در فرهنگ غربی جلوگیری کند، در صدد استفاده حداکثری از فضای مجازی برای بسط و گسترش فرهنگ و تمدن انقلاب اسلامی است. با اتخاذ چنین رویکردی به فضای مجازی، الگویی از حکمرانی برای جمهوری اسلامی قابل ترسیم است که تنها به مواجهه منفعلانه و تدافعی نسبت به فضای مجازی بسنده نکند، بلکه جمهوری اسلامی را در شرایط فعال و ابتکاری قرار دهد. گام آخر این مقاله، ترسیم یک الگوی شش ضلعی برای حکمرانی جمهوری اسلامی در فضای مجازی است. در این الگو، شش حرکت کلان پیشنهاد شده است که یک مورد آن ناظر به ایجاد فضای گفتگمانی تازه نسبت به فضای مجازی (لزوم شکستن هژمونی آمریکا در فضای مجازی)، یک مورد ناظر به الگوی حکمرانی فضای مجازی بین المللی و ایجاد نظام حقوق بین الملل برای اداره فضای مجازی، دو مورد ناظر به لایه زیرساخت (ایجاد شبکه ملی اطلاعات و اینترنت فراملی)، یک مورد ناظر به لایه سرویس (ایجاد شرکت های معظم فراملی) و یک مورد هم ناظر به لایه محتوا (ایجاد بسیج سایبری) است. با اینکه برخی از این حرکت ها قبلاً به صورت جدا جدا مورد توجه برخی مسئولان در جمهوری اسلامی قرار گرفته است، پیوند این حرکت ها با هم، آن هم با رعایت ظرفیت طرح شده در این مقاله، می تواند الگوی کارآمدی را برای مواجهه جمهوری اسلامی با فضای مجازی پدید آورد.

کتابنامه

- پوری، احسان (۱۳۹۲) «ارتباطات شبکه‌ای و رهبری مخاطب در شبکه‌های اجتماعی مجازی» فصلنامه رسانه، ۲۴(۳): ۲۳-۳۲.
- حسین‌پور، داود؛ قوچانی خراسانی، محمد مهدی (۱۳۹۶) «حاکمیت شبکه‌ای در نهادهای پژوهشی امنیت سایبری». فصلنامه علمی پژوهشی فرایند مدیریت و توسعه، ۳۰(۱): ۵۱-۸۰.
- دهنوی، محمد حسین. (۱۳۹۰) «بازارهای آینده؛ تکامل اینترنت و تأثیر آن بر اقتصاد جهانی در سال ۲۰۲۵». دو ماهنامه توسعه مهندسی بازار، سال پنجم، مهر و آبان ۱۳۹۰، شماره ۲۱.
- طباطبایی، سید علیرضا. (۱۳۹۷) «حکمرانی فضای مجازی و قاعده فقهی «نفی سیل» با تأکید بر بایسته‌های نظام جمهوری اسلامی ایران». معرفت سیاسی، ۱۰(۲۰): ۷۱-۹۴.
- عاملی، سعیدرضا (۱۳۹۷) الگوی حکمرانی دوفضایی، تهران: انتشارات امیرکبیر.

References

- Alimardani, Mahsa. (2019). 4 July. https://www.vice.com/en_us/article/vb9859/stuxnet-american-sanctions-and-cyberwar-are-legitimizing-iranian-internet-controls.
- Almeida, Fernando. (2017). "Concept and Dimensions of Web 4.0." International Journal of Computers and Technology. pp 7040-7046. Vol. 16 No. 7 (2017).
- Ameli, Saeidreza. Tow-Space Governance Model. Tehran. Amirkabir Pub. (2018). (in Persion)
- Apple, Amazon, Facebook, Alphabet, and Microsoft Are Collectively Worth More Than the Entire Economy of the United Kingdom - Associated Press. 2018. 27 April. <https://www.inc.com/associated-press/mindblowing-facts-tech-industry-money-amazon-apple-microsoft-facebook-alphabet.html>.
- Author of www.trendmicro.com. Fake News and Cyber Propaganda: The Use and Abuse of Social Media. 13 June. 2017. <https://www.trendmicro.com/vinfo/pl/security/news/cybercrime-and-digital-threats/fake-news-cyber-propaganda-the-abuse-of-social-media>.
- Baer, Daniel B. 2016. "News & Events". 30 September. <https://osce.usmission.gov/mind-gongos-government-organized-ngos-troll-europes-largest-human-rights-conference/>
- Baral, Susmita. 2016. "World". 03 October. <https://www.ibtimes.com/who-controls-internet-us-government-hands-over-control-icann-2425491>.
- Baron, James N & Hannan, Michael T, 1994. "The Impact of Economics on Contemporary Sociology," Journal of Economic Literature, American Economic, 32(3), page 1111 - 1146 .

- Brecht, Daniel. 2015. 29 June. Cyberspace: A Fast-growing Area of Crime <https://resources.infosecinstitute.com/cyberspace-a-fast-growing-area-of-crime/#gref>.
- Castronova, Edward; Wagner, Gert G.; Bell, Mark W. 2011. "An Expansion of Survey Data Collection Methods to Virtual Worlds by Means of VDCI". Virtual Worlds Research.
- Commentary Ingrid Burrington. Tracing the byzantine maze of the companies that have come to control America's internet. October. <https://qz.com/790210/tracing-the-byzantine-maze-of-the-companies-that-have-come-to-control-americas-internet/>
- Davos, Switzerland. 2018. "Technology". 2 8. <https://suethomasnet.wordpress.com/2018/02/08/rip-john-perry-barlow-the-rancher-who-made-cyberspace-his-territory/>
- Dehnavi, Mohammadhosein. Future markets; the evolution of the Internet and its impact on the global economy in 2025, Market Engineering Development, 2011, No 21. (in Persian).
- Desjardins, Jeff. 2018. 4 March. The biggest tech companies in the world have bought up a lot of smaller startups <https://www.businessinsider.com/big-tech-companies-buying-smaller-startups-2018-3?international=true&r=US&IR=T>.
- Gary J. Miller, 1997. "The Impact of Economics on Contemporary Political Science," Journal of Economic Literature, American Economic Association, vol. 35(3), pages 1173-1204, September .
- Getting, Brian. 2007. "DESIGN & DEVELOPMENT". 18 APRIL. <https://www.practicalecommerce.com/Basic-Definitions-Web-1-0-Web-2-0-Web-3-0>.
- Ghouchani Khorasani M M, Hosseinpour D. Network Governance in Cyber Security Research Institutions. JMDP. 2017, 30 (1): 51-80 (in Persian).
- Girvan, C. W. What is a virtual world?? Definition and classification.. Euucation Tech Research Dev 66, 1087-1100 (2018). <https://doi.org/10.1007/s11423-018-9577-y>
- Goodenow, Ronald. 1997. "The Cyberspace Challenge: Modernity, Post-Modernity and Reflections on International Networking Policy." Comparative Education. PP 197-216.
- Huttner, Susanne. 2008. "Technology and Industry Directorate". June. http://oecdobserver.org/news/archivestory.php/aid/2330/The_Internet_economy:_Towards_a_better_future_.html.

- Kahho October 25, 2013 "Evolving Role of Government in Cyber security". <https://gblogs.cisco.com/ca/2013/10/25/evolving-role-of-government-in-cyber-security/>
- Kello, Lucas. 2013. "The Meaning of the Cyber Revolution Perils to Theory and Statecraft." *International Security*. PP 7-40.
- Krapels, Joachim; Botterman, Maarten; Cave, Jonathan; Constantijn van Oranje-Nassau. 2009. *The Future of the Internet Economy A Discussion Paper on Critical Issues*. RAND.
- Kubrin, Charis E. 2017. "Delinquency and modernity in cyberspace: Comments on America's Safest City". *CrimeL Lawand Social Change*. PP 505-512.
- Loader, Brian D. 1997. *The Governance of Cyberspace/Politics, Technology and Global Restructuring*. Routledge; 1st Edition (March 21, 1997) 272 pages
- Macleo,, , handler.Featured.. 22 November. <https://www.chandlermacleod.com/blog/everything-you-need-to-know-about-the-cyber-revolution/>
- Manyika, Ames; Roxburgh, Charles. 2011. "McKinsey Global Institute". https://www.mckinsey.com/~media/McKinsey/Industries/High%20Tech/Our%20Insights/The%20great%20transformer/MGI_Impact_of_Internet_on_economic_growth.ashx.
- Manyika, James; Roxburgh, Charles. 2011. "McKinsey Global Institute". https://www.mckinsey.com/~media/McKinsey/Industries/High%20Tech/Our%20Insights/The%20great%20transformer/MGI_Impact_of_Internet_on_economic_growth.ashx.
- MCMILLAN, GRAEME. 2019. 27 January. <https://www.wired.com/story/internet-week-205/>
- Michael Powell, 2018. 15 February. Data Shows Americans See the Internet As Key to the Economy. <https://www.ncta.com/whats-new/data-shows-americans-see-the-internet-as-key-the-economy>.
- N.D. Internet Marketing. How internet marketing can help grow your business online <https://www.webfx.com/internet-marketing-grow-business.html>, 2015.
- Naím, Moisés. 2009. 13 OCTOBER. How government-sponsored groups masquerade as civil society. <https://foreignpolicy.com/2009/10/13/what-is-a-gongo/>
- Newlee, Danika; Jones, Seth G. June. The United States' Soft War with Iran .<https://www.csis.org/analysis/united-states-soft-war-iran>.

- Pelton, Joseph. Pelton, Joseph N. Preparing for the Next Cyber Revolution: How Our World Will Be Radically Transformed Again! Germany: Springer International Publishing, 2018 .
- Ponciano, Jonathan. 2019. "Investing". 15 May. <https://www.forbes.com/sites/jonathanponciano/2019/05/15/worlds-largest-tech-companies-2019/#5b6be242734f>.
- Pouri, Ehsan. 2013. Network communication and audience leadership in virtual social networks, Media journal, 24(3):23-32. (in Persian).
- Purkayastha, Prabir, and Rishab Bailey. "US Control of the Internet." Monthly Review: An Independent Socialist Magazine 66, no. 3 (2014): 103-127(in Persian)
- Rao, Tony. 2017. 12 June. Social media is as harmful as alcohol and drugs for millennials - <http://theconversation.com/social-media-is-as-harmful-as-alcohol-and-drugs-for-millennials-78418>.
- Reidenberg Joel R. 1996. "GOVERNING NETWORKS AND RULE-MAKING IN". FLASH: The Fordham Law Archive of Scholarship and History. PP 912-930.
- Richard T. Watson, Pierre Berthon, Leyland F. Pitt, George M. Zinkhan. Electronic Commerce: The Strategic Perspective – page 86
- Rodd, Elizabeth; Fowler, Jonathan. 2013. 27 March. Web 4.0: The Ultra-Intelligent Electronic Agent is coming. <https://bigthink.com/big-think-tv/web-40-the-ultra-intelligent-electronic-agent-is-coming>.
- Ron abbass .2011. 26 March. Jewish Control Of The Internet: Facebook, Google, YouTube et al. [https://ronabbass.wordpress.com/2011/03/26/jewish-control-of-the-internet-facebook-google-youtube-et-al./](https://ronabbass.wordpress.com/2011/03/26/jewish-control-of-the-internet-facebook-google-youtube-et-al/)
- Routley, Nick. 2019. "TECHNOLOGY". 5 January. <https://www.visualcapitalist.com/20-internet-giants-rule-web/>
- Simon, Rita J. 30 October 2007 "Anti-Semitism the World Over in the Twenty-first Century." springer. <https://www.worldjewishcongress.org/en/issues/combating-anti-semitism>.
- Social media is rotting democracy from within- Beauchamp, Zack. 2019. 22 January <https://www.vox.com/policy-and-politics/2019/1/22/18177076/social-media-facebook-far-right-authoritarian-populism>.
- Staedter, Tracy. 2018. "Why Russia Is Building Its Own Internet". Jan 17. <https://spectrum.ieee.org/tech-talk/telecom/internet/could-russia-really-build-its-own-alternate-internet>.

- STRICKLAND, JONATHAN. 3 March 2007. "Who owns the Internet?"
<https://computer.howstuffworks.com/internet/basics/who-owns-internet1>
- STRICKLAND, JONATHAN; ROOS, DAVE. 8 November 2007. "Social Networks".
<https://computer.howstuffworks.com/internet/social-networking/networks/second-life>
- Tabatabaei, Seyed Slireza. "The rule of cyberspace and the jurisprudential rule of *Nafye Sabil* with emphasis on the requirements of the Islamic Republic of Iran", *Journal of Political Science*, 1918,10(20): 71-94. (in Persian).
- The Council of Europe, *Guide to Human Rights for Internet Users*, 2014
- Tucker, John V.; Haines, Kevin; Wang, Victoria. "Viewing Cybercommunities through the Lens of Modernity: The Case of Second Life." *The International Journal of Virtual Communities and Social Networking*, 2013, 5(1): 75-90.
- US State Department. "The Rise of Global Anti-Semitism" Cosimo, Incorporated, 2018, ISBN 194593414 X, 9781945934148
- Wang, Victoria. "Community On-Line: Cybercommunity and Modernity, Why do people participate in cybercommunities?" *March 2007 Policing and Society* 17(1):59-82
- Washington, D.C: The White House. September 2018 "National Cyber Strategy of the United States of America ."
- Washington: The White House .June 19, 2013. *International Strategy for Cyberspace, Prosperity, Security, and Openness in a Networked World*. Createspace Independent Pub, 2013
- World Trade Organization. 2018. "The future of world trade: How digital technologies are transforming global commerce". World Trade Organization.
- Wu, Tim; Goldsmith, Jack. 2006. "Who Controls the Internet? Illusions of a borderless world." Oxford University Press .
- Zaidi, Zia. 2019. 12 May. Alphabet, Amazon, Apple, Facebook, Microsoft: How Big Tech Companies Earn Revenue
<https://www.digitalinformationworld.com/2019/05/how-tech-giants-make-billions-infographic>
- ZamaniNezhad, Pooria. 2015. 6 January. Google play help community
<https://support.google.com/googleplay/forum/AAAA8CVOtD8wUllZSUXY4s/?hl=en&gpf=d/topic/play/wUllZSUXY4s>.